

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Христина Пелова Дейкова, Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, Българска академия на науките

за дисертацията на **Демина Юлиянова Иванчева** на тема **„Произход и развитие на думите, изразяващи емоцията гняв в иберороманските езици“** за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 2.1. *Филология*, научна специалност *Общо и сравнително езиковедие (Индоевропейско езиковедие)*

Дисертационният труд на Демина Иванчева „Произход и развитие на думите, изразяващи емоцията гняв в иберороманските езици“ е в обем от 202 страници и се състои от увод, две теоретични глави, посветени на етимологията като наука и на основните концепции за емоцията, основна аналитична глава, заключение, библиография (включваща цитираната научна литература и източниците), използвани речници, биографични данни (интернет връзки към информацията за авторите на използваните източници) и съкращения.

В Увода (1 – 4 стр.) се представят целите и задачите, обектът и предметът на изследването и методологията. Целта е да се представи етимологията на думите, означаващи ‘гняв’ в иберороманските езици, и по-специално в португалския и испанския език, като се проследи тяхното семантично развитие в историята на двата езика, от най-ранния период на засвидетелстване до наши дни. Избраният подход е проспективен, затова и „вниманието е насочено към историческата лексикология“. Като предмет на изследването са посочени думите, означаващи емоцията гняв в съответните езици – *cólera*, *fúria*, *furor*, *ira*, порт. *raiva* и исп. *rabia*, порт. *sanha* и исп. *saña* и исп. *enfadar*. За основен източник се сочат етимологичните речници, в които са включени разглежданите думи, но в работата са използвани и редица други лексикографски източници, в т.ч. исторически речници от различни периоди, исторически и съвременни езикови корпуси, които дават представа за употребата и мястото на думите в лексикалната система на всеки от езиците през отделните периоди. По отношение на методологията се изтъква, че темата предполага интердисциплинарен подход на изследване, като на друго място в текста по-долу (28 с.) се пояснява (като се цитира А. Петрова), че това произтича от същността на емоциите и трудностите при тяхното дефиниране, което от своя страна предполага привеждане на данни и от други науки. Трябва да се отбележи, че същинско прилагане на посочения сравнително-исторически метод в работата не се наблюдава, а и това е един от научните методи в етимологичните изследвания, поради което е неточно да се говори общо за „етимологичен метод“. Семантичният аспект на етимологичния анализ, насочен към семантичната реконструкция, предполага други методи, които не са изяснени достатъчно добре. Не е споменат методът на семантичните паралели, който на практика се прилага. Едва на с. 27 – 28 се уточнява, че в работата няма да се прилага когнитивен подход на

изследване. В дисертацията се сравняват семантичният развой и съвременното състояние на разглежданото семантично поле в два близкородствени романски езика, а това предполага и използването на съпоставителен метод.

В главата, посветена на етимологията като наука (5 – 14 с.), са представени накратко и не съвсем последователно трите основни аспекта на етимологичното изследване – фонетичения, словообразователния и семантичния аспект, като с оглед на поставената тема е отделено най-голямо внимание на семантичния аспект и съответно на семантичната реконструкция, която в своето по-широко разбиране предполага възстановяване не само на първичното значение, но и на отделните етапи в семантичната еволюция на думите. Привеждането на факти от сравнително добре документираната история на думите в основната аналитична глава дава възможност да се проследят семантичните преходи в историческият развой на думите. Бегло е споменато за семасиологичния и ономонологичния подход в лексикологията, без обаче да се изясни добре тяхното прилагане при семантичната реконструкция, насочено, от една страна, към възстановяване на първичното значение, а от друга, към мотивиращия признак, залегнал в основата на названията, включително при семантичната деривация. Обърнато е внимание на реконструирането на значението, на семантичното развитие, на полисемията, на основните видове семантични промени, с детайлна класификация на видовете метафора и метонимия (по един основен източник). По отношение на полисемията би трябвало да се направи ясно разграничение между синхронната полисемия и диахронната семантична еволюция (за която всъщност се цитира Дъркин), при която се наблюдават различни значения на една и съща дума в различни периоди от нейната история.

В главата, посветена на основните концепции за емоцията (15 – 30 с.), се разглеждат различните теории и трактовки на емоцията от древността до наши дни в клонове на науката като философия, психология, социология и др., вкл. в лингвистичната наука. Различните гледни точки при изясняване на същността на емоцията помагат при разкриването на мотивиращия признак на названията и извеждането на основните семантични модели.

Основната глава (31 – 146 с.) започва с дефиниране на емоцията гняв, след което се представят думите за емоцията гняв в индоевропейските езици по труда на Бък (1949 г.), с кратко обобщение за основните семантични модели в развоя на тези названия. Би било добре обаче да се отбележи, че Бък изяснява семантичните отношения на думите спрямо изходната семантика, но не и отделните етапи в семантичния развой. По-нататък продължават и конкретните анализи на отделните думи в португалски и испански – *cólera*, *fúria*, *furor*, *ira*, португ. *raiva* и исп. *rabia*, португ. *sanha* и исп. *saña* и исп. *enfadar*, като отделните части са структурирани еднотипно: етимология на думите с извеждане на очерталия се развоен семантичен модел, проследяване на историята на думата и всички производни от нея – първо в португалски, а след това в испански език, и кратко сравнително обобщение за семантичния развой на думите в двата езика. Етимологичните тълкувания на думите се привеждат по наличните по-стари и нови етимологични речници. При неясните по произход думи като португ. *sanha* и исп. *saña* подробно се проследяват (по Малкил)

съществуващите етимологични хипотези. Привеждането на множество контекстуални употреби на разглежданите думи от различни писмени източници – литературни и научни, като се започне от най-рано засвидетелстваните и се стигне до наши дни, позволява да се проследи развоят на думите през вековете и тяхното място в лексикалната система и в структурата на това семантично поле във всеки от езиците. В този смисъл работата е принос към историческата лексикология на двата ибероромански езика. Дисертантката е прегледала, събрала и превела на български език голям корпус от стари и по-нови текстове, като при по-старите източници привежда в бележки под линия информация за авторите и творчеството им, както и за важни за историята на двата езика писмени паметници. Същевременно обаче трябва да се отбележат и някои слабости при интерпретирането на материала. Преобладава описателният подход. Не са изяснени достатъчно добре връзките между отделните значения и езиковите механизми на семантичните промени, описани в теоретичната част. Например, ако семантичното развитие при *cólera* е ‘жлъчна течност > гняв’, каква е връзката между значенията ‘остро инфекциозно заболяване’ и ‘жлъчен сок’ на исп. *cólera* (унаследени най-вероятно от лат. *cholera* с посоченото значение ‘жлъчна болест’, но също и ‘жлъчка, жлъчна течност’ в късния латински според други източници, както е посочено и в таблицата на с. 150 в заключението), при положение че изходното гр. *χολέρα*, което е етимон на латинската дума, е със значение ‘холера, гадене, повръщане’. Значението ‘жлъчка, жлъчна течност’ в случая първично ли е или вторично? Не е съвсем ясно от изложението португ. *cólera* засвидетелствано ли е със значение ‘жлъчна течност’ и ако не, как се развива там значението ‘гняв’. Може ли да се допусне в случая влияние на испанския върху португалския, предвид и по-късната поява на думата в португалския? Или се допуска и семантично развитие ‘жлъчна болест > гняв’, както е отбелязано на с. 148 в заключението и показано в таблицата на с. 153. Каква е връзката между посочените значения ‘гняв’, ‘пристъп на гняв’ и ‘разярен човек’ на португ. *fúria*? Каква е точно връзката по отношение на хронологията и типа семантичен преход между значенията ‘бяс, болест при кучетата’ и ‘гняв, ярост’ на португ. *raiva* и исп. *rabia*, при които на с. 102 се извежда семантично развитие ‘лудост > гняв’, като се казва, че „лудостта... може да е породена от болестта бяс, която се среща при кучетата“? На някои места при привеждането на семантични паралели от индоевропейските езици по Бък са допуснати неточности поради богатата и сложна за осмисляне информация в източника: латв. *traks* и лит. *trakas* на с. 53 и с. 124 не са паралели, а сродни думи, свързани с латвийската дума за ярост *trakums* (Бък 1949: 1138). По подобен начин, вероятно поради неумел изказ, на с. 86 при *ira*, където се извежда семантично развитие ‘бързо движение > гняв, ярост’, се сочат като паралели стнорд. *rās*, стангл. *rēs* ‘бягане, надпревара’ в м. долвиснем. *raserei*, латв. *trakuot* ‘втурване, бушуване’ в м. латв. *trakums*, черкслав. (би трябвало да бъде стб.) *tekq, tešti* в м. чеш. *vztek* и пол. *wściekłość*, които са същинските семантични паралели (Бък 1949: 1138). Срв. и с. 124, където неоснователно се привеждат думи за смях от някои индоевропейски езици, за да „се подкрепи“ възможният семантичен развой ‘подигравка, осмиване > гняв’. Тези и други подобни недоглеждания са останали и в обобщителната таблица в заключението на с. 153.

В заключението (147 – 161 с.) се обобщават резултатите от изследването, вкл. в синтезиран вид в три таблици, представящи етимоните на изследваните думи, установените семантични модели, подкрепени със семантични паралели в други индоевропейски езици, и хронологична сравнителна таблица, в която са представени отделните думи за гняв в двата езика, според времето на тяхното засвидетелстване. Последната таблица дава възможност да се проследи историческото развитие във всеки от двата езика на това лексикално-семантично поле, което с времето се обогатява с нови единици. Правят се изводи за семантичната разлика между отделните лексеми, която е свързана с интензитета на емоцията, както и за възможните културно-исторически причини за разширяване на употребата на думите в определени периоди от историята на Испания и Португалия.

Научните приноси на дисертационния труд са синтезирани в шест точки и отразяват правилно постигнатите резултати в изследването (с. 39 от автореферата).

Дисертантката има изисквания брой от три публикации според минималните национални изисквания. Авторефератът предава вярно съдържанието на дисертацията.

Заклучение: Въпреки някои слабости в работата и направените забележки като цяло поставените цели в дисертационния труд са постигнати. Дисертацията има своя научен принос в областта на историческата лексикология на португалския и на испанския език и към типологията на семантичните изменения в разглежданото лексико-семантично поле. Въз основа на това смятам, че на Демина Юлиянова Иванчева може да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 2.1. *Филология, научна специалност Общо и сравнително езиковедие (Индоевропейско езиковедие)*.

19.04.2024 г.

гр. София

Доц. д-р Хр. Дейкова: